

Düzeltilme

Bu makale 17 cilt 1. Sayıda yayımlanmış yazının düzeltilmiş halidir.

e-makâlât www.emakalat.com ISSN 1309-5803
Mezhep Araştırmaları Dergisi 17, sy. 2 (Güz 2024): 929-956
Journal of Islamic Sects Research 17, no. 2 (Fall 2024): 929-956
Hakemli Araştırma Makalesi | Peer-reviewed Research Article

20. Asırda Adana'da Yaşamış Arap Alevîsi (Nusayrî) Âlimler

Arab 'Alawî (Nuşayrî) Scholars Who Lived in Adana in the 20th Century

Ahmet SONAY*

Öz

Arap Alevîleri, Adana'da yaşayan en eski dinî gruplardan biridir. Arap Alevîlerinin Adana'daki varlığı, kimi kaynaklar tarafından 10. asra kadar götürülmektedir. Siyasi destekten yoksun olmalarına rağmen Arap Alevîlerinin Adana'daki varlıklarını bu kadar uzun süre koruyabilmelerinde en büyük katkılardan biri, hiç şüphesiz Arap Alevîsi âlimlere aittir. Söz konusu âlimlerin çoğu hakkında günümüze bilgi ulaşmamıştır. Bununla birlikte yakın tarihte Adana'da yaşamış bazı Arap Alevîsi âlimlere ilişkin elimizde somut bilgiler bulunmaktadır. Bu makalenin konusu, 20. asırda Adana'da yaşamış ve haklarında somut bilgilere sahip olduğumuz Arap Alevîsi âlimlerdir. Makale, bahsi geçen konuyu ilmi bir üslupla araştırmak suretiyle Arap Alevîlerinin Adana'daki yakın tarihine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Makalede tasvirici metot takip edilmiş, objektif olmaya özen gösterilmiştir. Konuyla ilgili yazılı kaynakların toplan-

Abstract

Arab 'Alawîs are one of the oldest religious groups living in Adana. The presence of Arab 'Alawîs in Adana is dated back to the 10th century by some sources. Despite their lack of political support, Arab 'Alawî scholars undoubtedly made one of the greatest contributions to the Arab 'Alawîs' ability to maintain their presence in Adana for so long. No information has survived to this day about most of these scholars. However, we have concrete information about some Arab 'Alawî scholars who lived in Adana recently. The subject of this article is the Arab 'Alawî scholars who lived in Adana in the 20th century and about whom we have concrete information. This article aims to shed light on the recent history of Arab 'Alawîs in Adana by researching this issue in a scholarly manner. The descriptive method was followed in the article and care was taken to be objective. A challenging fieldwork was carried out in order to collect written

* Dr., T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Adana, Türkiye / ahmet_sonay@hotmail.com / <https://orcid.org/0000-0001-9913-1809>.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
12.10.2024	10.12.2024	31.12.2024
DOI	10.18403/emakalat.1609672	

ması için zorlu bir saha çalışması yapılmış, bunun yanı sıra, konuya vâkıf Arap Alevîsi kanaat önderleriyle temas kurularak onlardan tamamlayıcı şifahi bilgiler alınmıştır. Bu makale aracılığıyla ileride konuya ilişkin çalışma yapacak araştırmacılara sağlam bir hareket noktası temin edilmiş, ayrıca konuya ilgi duyan okuyuculara güvenilir bir başvuru kaynağı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Alevîlik, Nusayrîlik, Arap Alevîsi Âlimler, Adana.

sources on the subject, in addition to contacting Arab 'Alawî opinion leaders who were familiar with the subject and receiving complementary oral information from them. Through this article, a solid starting point has been provided for researchers who will study on the subject in the future, and a reliable reference source has been presented to readers who are interested in the subject.

Keywords: The History of Islamic Sects, 'Alawism, Nusayrîs, Arab 'Alawî scholars, Adana.

Giriş

Ülkemizde Arap Alevîleri olarak tanınan Alevîlerin¹ Adana'ya ilk gelişleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Tavi'l'e göre söz konusu Alevîler Hamdânîler'in hüküm sürdüğü dönemlerde, yani 905-1004 yılları arasında Çukurova'ya yerleşmeye başlamışlardır.² Ancak Hamdânîlerin bölgede kalıcı bir hâkimiyet kuramamaları sebebiyle bu görüş tutarlı gözükmemektedir. Massignon ise Arap Alevîlerinin 15. yüzyıldan itibaren bu bölgede yaşamaya başladıkları kanaatindedir.³ Procházka, bu tarihin çok erken olduğunu söyler ve 1671-1672'de Adana'yı ziyaret eden Evliya Çelebi'nin (ö. 1096/1685) gözlemlerine istinaden⁴ bazı küçük Arap Alevîsi grupların ancak 17. yüzyılda Çukurova'ya geldiklerini öne sürer. Bununla birlikte, Arap Alevîlerinin büyük çoğunluğunun ancak 19. yüzyılda, yüzyıllar boyunca göçebeler için neredeyse yalnızca otlak alanı olarak hizmet veren verimli ovanın yeniden ekilmesiyle bölgeye geldiğini savunur.

¹ Bu makalede kastedilen Alevîler, mutlak anlamda Nusayrîlerdir. Onlar, Nusayrîler yerine Alevîler ismini kullanmayı tercih ettikleri için biz de makalemizde bu tercihe uymayı uygun gördük. Anadolu Alevîlerinden ayırt edilebilmeleri amacıyla onlardan Arap Alevîleri olarak söz ettik.

² Muhammed Emin Gâlib et-Tavi'l, *Arap Alevîlerinin Tarihi*, çev. İsmail Özdemir (İstanbul: Çiviyazıları, 2000), 195-199, 213-215, 276-277; Hakan Mertcan, *Türk Modernleşmesinde Arap Alevîler* (Adana: Karahan Yayınevi, 2014), 34.

³ Louis Massignon, "Nusayrîler", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 9/366.

⁴ Evliya Çelebi, Adana hakkının çoğunlukla Türk Oğuz soyundan olduklarını, ancak Arabistan'da tanınmayan bir Arapça lehçe kullanan Arapların da şehirde yaşadıklarını haber verir. Bk. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1938), 9/338.

Ona göre yeni göçmenler, muhtemelen Yörüklerin kışlık yerleşimlerinden bazılarını devraldılar; bu da köylerin neredeyse hiç Arapça isme sahip olmadığı gerçeğini açıklamaktadır.⁵ Zira bu isimlerden Kayışlı ve Karayusuflu gibi bazılarının 16. yüzyıldan kalma tapu kayıtlarında yer aldığı bilinmektedir.⁶

Tavîl, Suriye'nin 1831-1841 yılları arasında Mehmet Ali Paşa'nın hükmü altına girmesiyle Arap Alevilerinin Mısır ordusuna katılarak Çukurova'daki varlıklarını arttırdıklarını söyler.⁷ Benzer şekilde Winter, 1877 baharında Osmanlı-Rus savaşının başlamasıyla Lazkiye sahillerinde asayişin bozulması ve yüksek vergiler nedeniyle birçok Arap Alevîsi ailenin Adana'ya göç ettiğini belirtir.⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Çukurova Alevileriyle ilgili belgelerin 1850'den itibaren gün yüzüne çıkmaya başlaması, onların erken dönemlerde Çukurova'da bulunmadıklarını göstermez. Zira Bilgili'ye göre bu durum onların İslam dairesinde görülmelerinden kaynaklanmıştır.⁹

Arap Alevîsi toplumunun en zayıf noktası, birliğini sağlayacak bir güçten yoksun olmasıdır.¹⁰ Buna ve diğer olumsuzluklara rağmen Arap Alevîsi toplumu varlığını günümüze kadar sürdürmeyi başarmıştır. Friedman'a göre bu başarı, Alevîliği tesis eden şahsiyetlerin güçlü dinî mirasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle Arap Alevîlerinin gücü, silah ya da askerlerden değil, tarihî kimlik ve miraslarından doğmaktadır.¹¹ Bununla birlikte, Arap Alevîsi toplumunun bekasında Arap Alevîsi âlimlerin fonksiyonları da unutulmamalıdır. Bu husus, Adana'daki Arap Alevîleri için de geçerlidir. Biz, Adana'da yaşamış Arap Alevîsi âlimlerden bazılarını hiç tanıtmakta, bazılarının sadece isimlerini bilmekteyiz. Örneğin Şeyh Ali ed-

⁵ Antakya için durumun farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Antakya'daki Alevî köylerinin büyük bölümü Arapça adlara sahipti. Cumhuriyet döneminde bu adlar Türkçe adlarla değiştirildi. Örneğin önemli Arap Alevîsi âlimlerden Muhammed b. Ali el-Cilli'nin (ö. 399/1009) doğduğu Cille adlı köy, günümüzde Tekebaşı adıyla bilinmektedir.

⁶ Stephan Procházka, *Die Arabischen Dialekte der Çukurova (Südtürkei)* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002), 10.

⁷ Tavîl, *Arap Alevilerinin Tarihi*, 352.

⁸ Stefan Winter, *Târîhü'l-'Aleviyyîn min Haleb el-kurûni'l-vustâ ile'l-Cumhûriyyeti't-Türkiyye*, çev. Bâsil Vafâ - Ahmed Nazîr el-Etâsi (İstanbul: Merkez Harmûn, 2018), 317.

⁹ Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54 (Mart 2010), 54.

¹⁰ Winter, *Târîhü'l-'Aleviyyîn*, 306.

¹¹ Yaron Friedman, *el-'Aleviyyûn en-Nusayriyyûn: el-hüviyyetü ve'l-mu'takadât*, çev. İbrahim Kays Cerkes (Bağdat: Dârü Sutûr, 2023), 339-340.

Dükkânî, Şeyh Muhammed el-Mütevvec ve Şeyh Ahmed Garîb adlı âlimlerden, ancak adlarına yaptırılmış olan türbeler sayesinde haberdarız. Bu durum, yaşadıkları dönemin oldukça eskiye dayanmasından kaynaklanmış olabilir. 20. asırda Adana'da yaşamış bazı Arap Alevîsi âlimler hakkında ise nispeten yeterli bilgilere sahip bulunmaktayız. Bu çalışmada söz konusu âlimleri eldeki somut bilgilere dayanarak ilmi bir üslupla tanıtmaya çalışacağız.

Çalışma konumuzu oluşturan âlimlerin biyografilerini içeren müstakil bir eser maalesef mevcut değildir. Bu sebeple biz, onlar hakkında çeşitli el yazması eserlerde dağınık halde bulunan bilgileri toplayıp düzenleme cihetine gittik. Bu çerçevede, Arap Alevîsi âlimlerin divanlarından, ayrıca onlara ithafen yazılmış methiye ve mersiyeleri içeren şiir derlemelerinden çokça faydalandık. Bunlardan özellikle Şeyh Hüseyin Muallâ,¹² Şeyh Halil Ramadân, Şeyh Yusuf Ahmed İbrahim ve Şeyh Musatafa Ali Bedir'in divanlarını, Şeyh Muhammed Abdullah tarafından hazırlanan *Mecmû'atü'l-eş'âr* adlı şiir antolojisini, ayrıca Şeyh Ahmed İbrahim, Şeyh Ali Bedir ve Şeyh Hasan el-Hişşî adına yazılmış mersiyeleri içeren üç derlemeyi zikretmemiz gerekir. Boğa ailesine mensup âlimlerle ilgili bilgilere, bu ailenin tarihini ortaya koyan *Târîhü'l-Emîn li âli Bûğa ecma'in* adlı eser vasıtasıyla ulaştık.¹³ Eserin fikir babası Şeyh Muhammed Emîn Mustafa el-Bûğa olsa da içeriğini dolduran asıl kişinin kardeşi Şeyh İbrahim Mustafa olduğu anlaşılmaktadır. İki kısımdan oluşan eserin birinci kısmı 1945'te Şeyh Ali Şerbâ'nın hattıyla yazılmış, ikinci kısmı ise Şeyh Muhammed Mustafa'nın hattıyla 1983 yılında tamamlanmıştır. Eserde aileye mensup 119 şahıs hakkında kısa bilgiler verilmektedir.

Çalışmamızda, Arap Alevîsi âlimlerden ve kanaat önderlerinden edindiğimiz şifahî bilgilere de zaman zaman yer verdik. Bu bilgilerin en az yazılı bilgiler kadar önem taşıdığı bilinciyle hareket ettik. Böylece konumuza dair sunmak istediğimiz tablonun daha tam ve net olmasını sağladık.

Bu çalışma, Arap Alevîlerinin Adana'daki yakın tarihine ışık tutmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla bu çalışmayı Arap Alevîliği tarihinin belli bir döneminin aydınlatılmasına mütevazı bir katkı olarak değerlendirmek mümkündür. Çalışmamızda araştırma ve yayın etiğine uymaya azami derecede dikkat edilmiştir.

¹² 1872-1961 yılları arasında yaşamış olan bu önemli ilmi-edebî şahsiyeti, hayatının son dönemlerini ağırlıklı olarak Tarsus'ta geçirdiği için Tarsus'ta yaşamış Arap Alevîsi âlimlere dair hazırlayacağımız makalemizde tanıtacağız.

¹³ Bu eseri istifademize sunan Şeyh Yasin Boğa'ya teşekkür ederiz.

1. Şeyh Ahmed Diyâb (1854-1925):

Şeyh Ahmed b. Diyâb b. Mustafa b. İbrahim b. Yusuf el-Bûga, Adana'nın tanınmış dini ailelerinden Boğa ailesine mensuptur. Kökeni Bağdatlı Alevî âlimlerden Seyyid Muhammed en-Nâsîh el-Bağdâdî'ye (ö. 5./11. yüzyıl) uzanan bu ailenin ataları, zamanla Suriye sahiline, ardından Antakya civarında yer alan Kusayr beldesine, sonra da Kilis ile İ'zâz arasında bir köy olan Bûga'ya yerleşmişlerdir. Bu köyde ikamet ettikleri için el-Bûga lakabıyla anılan Şeyh Yusuf ve Şeyh Sâlih adlı kardeşler, yaşam şartlarının zorlaşması üzerine muhtemelen 1163/1750 senesinde aileleriyle birlikte Adana'ya göç etmişlerdir.¹⁴ Adana'da Boğa ailesine mensup olanların tamamı bu iki şeyhin soyundandır.

Boğa ailesinde yetişen en önemli şahsiyet sayabileceğimiz Şeyh Ahmed, 1854 yılında doğmuş, 1925 yılında vefat etmiştir. Mezarı, Havuzlubahçe Mahallesi'nde Şeyh Ali es-Suvayri'nin (ö. 8./14. yüzyıl) temsili türbesinin içinde yer almaktadır. İbadet ve takvada zamanının biricigi olarak gösterilen Şeyh Ahmed, ileri görüşlü, fasih dilli, güzel ahlaklı, mütevazı, cömert, dinî bilgisi geniş bir âlim olarak tanıtılmaktadır. İnsanların saygı ve sevgisini kazanan Şeyh Ahmed'in toplumun dinî ve dünyevî riyasetini haiz olduğu bildirilmektedir. Suriye'ye giderek oranın önde gelen âlimlerinden Şeyh İsa İmrân (ö. 1912) ve Şeyh Sâlih Nâsır el-Hekîm (ö. 1939) ile tanıştığı, özellikle Şeyh Ahmed Ali el-Kıl' (ö. 1311/1893) adlı âlimden istifade ettiği aktarılmaktadır. Dua ve methiye içerikli çok sayıda kaside yazdığı, ayrıca 1311/1893 yılında Şeyh Abbas el-Hatîb'in talebi üzerine şer'î ibadetlerle ilgili *Hediyetü'l-ahrâr* adlı bir risale telif ettiği belirtilmektedir.¹⁵

Şeyh Ahmed'in evinin ilmî ve ictimai bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Bu evi ziyaret edenler arasında özellikle Suriyeli meşhur âlimlerden Şeyh Yusuf Ali el-Hatîb'i (ö. 1927) anmak gerekir. Onun bu evde uzun süre misafir olarak ağırlandığı bilinmektedir.¹⁶ Bu evde ağırlanan bir diğer meşhur Suriyeli âlim de Şeyh Yakub el-Hasan'dır (ö. 1929). Şeyh Yakub Adana'dayken Suriye'den dönemin allâmesi Şeyh Süleyman el-Ahmed¹⁷ (ö. 1942) ona edebî değeri yüksek bir

¹⁴ İbrahim Mustafa - Muhammed Mustafa, *Târîhü'l-Emîn li âli Bûga ecma'in* (Adana: y.y., 1945-1984), 35-42.

¹⁵ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 134.

¹⁶ Bu bilgiyi, Şeyh Ahmed Ali Bedir'in dilinden duyduğumuzu belirtmemiz gerekir.

¹⁷ Hakkında geniş bilgi için bk. Abdullatif Sa'ud - Muhammed Hasan Şaban, *Hayâtü's-Şeyh Süleyman el-Ahmed* (Lazkiye: y.y., 1985), 1-30; Ali Süleyman

methiye göndermiştir. Bu methiyede Şeyh Yakub'un yanı sıra Şeyh Ahmed'i de zarif ifadelerle övmüştür.¹⁸ Şeyh Ahmed'in toplum nezdindeki itibarını gösteren bir diğer husus, adına yazılan mersiyelerdir. Bu mersiyelerden ikisine vâkıf bulunmaktayız. Bunlardan birincisi, Şeyh Hüseyin Muallâ'nın, ikincisi ise Şeyh Halil Ramadân'ın divanlarında yer almaktadır.¹⁹

Şeyh Ahmed'in altı erkek çocuğundan Şeyh Yasin (ö. 1959) ile Şeyh Abdürrahim (ö. 1936) ön plana çıkmıştır. Züht, takva, ibadet ve güzel ahlakıyla tanınan Şeyh Yasin'in herkesin sevgi ve saygısını kazandığı, döneminin mercilerinden olduğu, 80 yaşında ahirete intikal ettiği haber verilmektedir.²⁰ Şeyh Abdürrahim'in ise ilim, zekâ, ahlak ve cömertlikte üst seviyede olduğu, 43 yaşında hayata veda ettiği, çocuklarından Şeyh Kâmil ile Şeyh Ali'nin adlarının duyulduğu nakledilmektedir.²¹

2. Şeyh Mustafa el-Hasan (1855-1928):

Şeyh Mustafa b. Hasan b. Mustafa b. İbrahim b. Yusuf el-Bûga, 1855 yılında doğmuştur. Oğlu Şeyh İbrahim'in verdiği bilgilere göre Şeyh Mustafa, gençliğinde şiirle uğraşmış, bu uğraş hoşuna gitmeyince kendini dinî kitaplara adanmıştır. Güçlü bir hafızaya ve temyiz yeteneğine sahip olan Şeyh Mustafa, kısa sürede ilim ve irfanda üst seviyelere ulaşmış, amcasının oğlu Şeyh Ahmed Diyâb'dan sonra toplumun dinî konulardaki mercii konumuna yükselmiştir. Suriye'yi ziyaret ederek oradaki âlim ve fakihlerle tanışmış, onların takdirini ve övgüsünü kazanmıştır.²²

Şeyh Mustafa'nın ahlakı güzel, sözlü tatlı, karakteri yüksek, hücceti güçlü, cevabı doyurucu bir âlim olduğu belirtilmektedir. Nefsine zarar verme pahasına hakkı dile getirdiği, çıkarını zedeleyecek olsa bile bâtila geçit vermediği, fakir ve miskinlere yardım ettiği, toplumsal barış ve birliktelik için çaba harcadığı aktarılmaktadır.²³

el-Ahmed, *el-İmâm eş-Şeyh Süleyman el-Ahmed* (Dımaşk: Dârü'l-Ferkad, 2010), 17-37, 61-89, 103-15, 187-223.

¹⁸ Bu methiye için bk. Mudar Mustafa et-Tâcir - Vesîm Mahmud Hasan, *Câmi'u'l-beyân 'an ihvati Süleymân* (Dımaşk: Vezâretü'l-İ'lâm es-Sûriyye Müdiriyyetü'l-Matbû'ât ve'n-Neşr, 2018), 247-248.

¹⁹ Hüseyin Muallâ, *ed-Divân* (Tarsus: y.y., ts.), 3/6-8; Halil Ramadân, *ed-Divân*, drl. Ali Ahmed Abdülhâlık (İskenderun, y.y., 1945), 100-103.

²⁰ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 212.

²¹ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 147-148.

²² Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 139-140.

²³ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 140.

1928 yılında vefat eden²⁴ ve Şeyh Ali es-Suvayrî türbesinin içinde gömülen Şeyh Mustafa'nın üç oğlu olmuştur: Şeyh Mahmud, Şeyh Muhammed ve Şeyh İbrahim. Bunların arasından Şeyh Mahmud sosyal alanda, Şeyh İbrahim ise ilim alanında temayüz etmiştir. Şeyh İbrahim'i bu makalenin ilerleyen sayfalarında müstakil olarak tanı-tacağız.

3. Şeyh Ali Şaban (1865-1931):

Şeyh Ali b. Şaban b. Ahmed b. Sâlih b. Ahmed b. Hasan b. Sâlih el-Bûga, 1865 yılında doğmuştur. Züht, takva ve ibadetle işgal ettiği, güzel ahlakıyla büyük küçük herkesin sevgisini kazandığı belirtilmektedir. Sağlam karakteri, vakur duruşu, cömertliği, tatlı sözlülüğü ve dinî bilgisi sayesinde döneminin yüksek itibarlı şeyhleri arasında yer aldığı aktarılmaktadır.²⁵ Kendisine ithafen çok sayıda met-hiye ve mersiye yazılmış olması,²⁶ bu hususları destekler niteliktedir.

4. Şeyh Mahmud Diyâb (1853-1933):

Şeyh Mahmud b. İbrahim b. Diyâb b. Mustafa b. İbrahim b. Yusuf el-Bûga, 1853 yılında doğmuştur. Takva, ibadet, züht, tevazu, cömertlik, güzel ahlak ve yüksek karakteriyle tanındığı,²⁷ amcası Şeyh Ahmed Diyâb, Şeyh Mustafa el-Hasan ve Şeyh Ali Şaban'a vefa ve ihlasla bağlandığı, onlarla birlikte hareket ettiği anlatılmaktadır. Şeyh İbrahim Mustafa, toplumun bu dört şeyhin etrafında kenetlen-diğini, onların sözlerinden dışarı çıkmadığını söyler. Bu şeyhlerin, Adana'da Şeyh Ahmed İbrahim, Şeyh Ali Tobacık, Şeyh Sâlih el-Hâik, Şeyh Muhammed Meyhûb; Tarsus'ta Kâmil Paşa, Şeyh Saîd Muham-med el-Kubbe, Şeyh Muhammed el-Himsî, kardeşi Şeyh Yusuf el-Himsî, Şeyh Kâmil Derviş Abbûd, Şeyh İsmail el-Hatib, Şeyh Süley-man el-Muhrizî, Şeyh Hasan el-Müsellim, Şeyh Ali Hasan; Mersin'de Şeyh Hasan Leylâ, Şeyh İsa Rızk, Şeyh Hasan Cevhera ve Şeyh Mah-mud el-Hayir ile iyi ilişkiler kurduklarını belirtir.²⁸

Keramet sahibi olduğu söylenen Şeyh Mahmud, vefatından sonra büyük sûfi Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297/909) Akkapı'daki temsili makamının yanında gömülmüştür. Mezarının bulunduğu arazi 1946 yılında özel bir şirket tarafından satın alınınca, na'şısı civardaki Hz.

²⁴ Şeyh Hüseyin Muallâ'nın Şeyh Mustafa'ya ithafen yazdığı mersiye için bk. Muallâ, *ed-Divân*, 3/31-33.

²⁵ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 143-144.

²⁶ Bunlardan yalnızca Şeyh Hüseyin Muallâ'nın Şeyh Ali Şaban'a ithaf ettiği mersiye ulaşabildik. Bu mersiye için bk. Muallâ, *ed-Divân*, 3/57-59.

²⁷ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 145-146.

²⁸ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 141-142.

Hızır makamının avlusuna taşınmıştır.²⁹ Şeyh Hüseyin Muallâ'nın divanında ona ithafen yazılan bir methiye ve bir mersiye bulunmaktadır.³⁰

Şeyh Mahmud'un adını, oğlu Şeyh Nâsır yaşatmıştır. Takva sahibi, ağırbaşlı, cömert, azmi kuvvetli biri olarak tanıtılan Şeyh Nâsır, 59 yaşında iken 1959 yılında vefat etmiştir.³¹

5. Şeyh Ahmed İbrahim (1857-1934):

Şeyh Ahmed b. İbrahim b. Ali b. Halife b. Receb b. Ahmed b. İmrân es-Serebyûnî, 1857 yılında Lazkiye'nin Ceble ilçesine bağlı Serebyûn adlı köyde dünyaya gelmiştir. Nesebi, Şeyh İskender el-Havrânî (ö. 8./14. yüzyıl) üzerinden Şeyh Musa er-Rabtî'ye (ö. 7./13. yüzyıl), Şeyh Musa'nın üzerinden meşhur sûfi, filozof ve şair Hasan b. Yusuf el-Mekzûn es-Sincârî'ye³² (582/637-1187/1240) uzanır. İlk dinî eğitimini Şeyh Mansûr Kırfis'tan almış, daha sonra dönemin meşhur âbid ve zahitlerinden Şeyh Nâsır el-Hekîm'in (ö. 1316/1898) yanında eğitimine devam etmiştir. Aralarındaki iman bağının kuvveti sebebiyle gençliğinin baharını bu şeyh ile geçirmiştir.³³ İman, huşu, takva, ibadet, kerem ve tevazuda ileri düzeyde olduğu belirtilen Şeyh Ahmed'in ilim meclislerini sevdiği, bâtıla tahammül etmediği, hiçbir koşulda haktan taviz vermediği aktarılmaktadır.³⁴

1902 yılında Adana'nın Akkapı Mahallesi'ne göç eden Şeyh Ahmed'in burada gösterdiği kerametler sebebiyle büyük itibar kazandığı anlatılmaktadır. Oğlu Şeyh Yusuf'un aktardığına göre Fransız ve Ermeniler Adana'yı işgal ettiklerinde bir gün cepheyi kırarak güneye ilerlemişler, bunun üzerine korkuya kapılan bir grup insan Şeyh Ahmed'in evine sığınmıştır. Şeyh Ahmed'in duası sayesinde, Fransız ve Ermeniler yanlarından geçmelerine rağmen onları görememişlerdir. Şeyh Ahmed, bu hücumda esir düşen insanları kurtarmak için Havz Lubahçe Mahallesi'ne kadar gelmiştir. Burada kendisini Abbas Ağa ed-Denk karşılamıştır. Evi yakılan ve bazı adamları öldürülen

²⁹ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 145-146.

³⁰ Muallâ, *ed-Divân*, 2/33-35, 3/69-71.

³¹ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 209-210.

³² Arap Alevilerinin en büyük âlimlerinden sayılan Mekzûn'un hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Es'ad Ahmed Ali, *Marifetullâh ve'l-Mekzûn es-Sincârî* (Beirut: Dârü'r-Râidi'l-Arabî, 1972), 2/305-353.

³³ Yusuf Ahmed İbrahim, *ed-Divân*, drl. Muhammed Celâl (İskenderun, y.y., 1987), 31.

³⁴ Yusuf Ali el-Hatib, *Târîhü's-Şeyh Yusuf Ali el-Hatib*, nşr. Şaban Ali (Lazkiye: y.y., ts.), 150.

Ağa, Şeyh Ahmed'den yardım istemiştir. Şeyh Ahmed, Allah'a dua etmiş, böylece evdeki yangın sönmüştür. Alevî ileri gelenlerinden Kemal Bey³⁵ ve Fuad Efendi'nin³⁶ araya girmesiyle de daha fazla insanın öldürülmesi engellenmiştir.³⁷

Şeyh Ahmed, gençliğinde yazdığı birkaç dua ve dinî içerikli şiir haricinde bir eser bırakmamıştır. Onun adını, tek oğlu olan Şeyh Yusuf yaşatmıştır. 1934 yılında vefat eden Şeyh Ahmed, evinin önündeki bahçede toprağa verilmiştir. İlerleyen yıllarda mezarının üzerine bir türbe inşa edilmiştir. 2011 yılında genişletilip yenilenen türbesi, hâlâ Arap Alevîleri tarafından ilgi görmekte ve ziyaret edilmektedir. Şeyh Ahmed'e ithafen yazılan mersiyeler, Şeyh Hüseyin Muallâ tarafından 1935 yılında derlenmiştir.³⁸ 80 sayfadan oluşan derlemede 15 mersiye yer almaktadır. Mersiyelerin içerik ve nicelikleri, Şeyh Ahmed'in Arap Alevîsi şeyhler arasında yüksek bir mertebeye sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir.

6. Şeyh Abdürrahim Abdülgani el-Bûga (1892-1938):

Şeyh Abdürrahim b. Abdülgani b. Abdurrahman b. Hasan b. Mustafa b. İbrahim b. Yusuf el-Bûga, 1892 yılında dünyaya gelmiştir. Dedesinin kardeşi olan Şeyh Mustafa el-Hasan'ın yanında yetişmiş, ilk eğitimini ondan almıştır. Felsefe, tarih, din ve edebiyat kitaplarına düşkün olan Şeyh Abdürrahim, keskin zekâsının da katkısıyla kısa sürede yüksek bir ilmi mertebeye ulaşmıştır. Fasih dili ve zengin genel kültürü sayesinde ilim meclislerinin vazgeçilmez simalarından biri olmuştur.³⁹ Şiir alanında da oldukça yetenekli olan Şeyh Abdürrahim, Boğa ailesinin en yetenekli şairi olarak bilinmektedir. Onun divanının izine maalesef rastlayamadık. Elimizde ona ait yalnızca iki

³⁵ Halil Efendi'nin oğlu Kemal Bey, Adana'nın önde gelen Arap Alevîlerindendi. 1920 yılında Bâbiâli'den kendisine verilen bir rütbe vesilesiyle Şeyh Hüseyin Muallâ ona kutlama mahiyetinde bir kaside takdim etmiş, ayrıca bir başka kaside ile onu övmüştür. Bk. Muallâ, *ed-Divân*, 1/201-202, 204-205.

³⁶ İstinaf Hukuk Mahkemesi azası Garipzâde Cemal Efendi'nin oğludur. Kendisi, Adana Ticaret Borsası'nın ilk yönetim kurulunun üyelerinden biriydi. Suriyeli meşhur âlimlerden Şeyh Abdülkerim Sa'd'ın (ö. 1933) onu öven bir kasidesi vardır. Bk. Hüseyin Harfûş, *Târîhü's-Şeyh Hüseyin Harfûş*, nşr. İbrahim Harfûş (Lazkiye: y.y., 1987), 5/2000-2001. Fuad Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi de nüfuzlu bir şahsiyetti. Şeyh Hüseyin Muallâ, divanında Ahmed Efendi'yi öven çok sayıda kasideye yer vermiş, 1931 yılında Kıbrıs'ta vefat ettiğinde de adına bir mersiye yazmıştır. Bk. Muallâ, *ed-Divân*, 1/49-51, 51-53, 54-55, 171-173, 174-176, 188-190, 199-200, 2/65-70, 3/60-62. Ayrıca Şeyh Halil Ramadân, Ahmed Efendi'yi öven bir kaside yazmıştır. Bk. Ramadân, *ed-Divân*, 75-77.

³⁷ İbrahim, *ed-Divân*, 32-33.

³⁸ *Merâsi's-Şeyh Ahmed İbrahim*, drl. Hüseyin Muallâ (Adana: y.y., 1935).

³⁹ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 154.

mersiye bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Şeyh Ahmed İbrahim için, ikincisi ise Şeyh Muhammed Ali Bedir (ö. 1930) ve Şeyh Haydar Ali Bedir (ö. 1930) için yazdığı mersiyelerdir.⁴⁰

Şeyh Abdürrahim'in aynı zamanda güçlü bir hatip olduğu, konuştuğu zaman beyanının sihri ve düzgün diksiyonuyla dinleyenlerin kulaklarını mest ettiği belirtilmektedir. İnsanlarla çok iyi iletişim kurduğu, herkese şefkatli davrandığı, toplumun her tabakasından çok sayıda dost edindiği anlatılmaktadır. Bu sebeple olacak ki 44 yaşında hayata erken veda ettiğinde cenazesine binlerce insan katılmıştır. Onun adına, ilmî seviyesini ve meziyetlerini dile getiren manzum ve mensur çok sayıda mersiye ithaf edilmiştir.⁴¹

7. Şeyh Abdullah İbrahim (ö. 1940):

Şeyh Abdullah b. İbrahim b. Hasan b. Muhammed b. Habib el-Muhrizî, meşhur Arap Alevîsi âlimlerden Şeyh Muhammed b. Şâkir el-A'rac'ın (ö. 9./15. yüzyıl) soyundandır. Babası Şeyh İbrahim (ö. 1909), Suriye'nin Tartûs şehrine bağlı bir köy olan Dahr Matar'dan tahminen 1870'li yıllarda Kayışlı köyüne göç etmiştir.⁴² İman, takva ve ahlakıyla tanınan Şeyh Abdullah, âbid ve zâhid kardeşi Şeyh Eyyüb (ö. 1961) ile birlikte Adana'nın saygın din adamları arasında yer almıştır.⁴³ Onun adını, oğlu Şeyh Muhammed (1904-1969) yaşatmıştır. İslamî ilimleri Şeyh Ali Bedir'den tahsil eden Şeyh Muhammed, dürüstlüğü ve cesaretiyle nam salmıştır. Çok sayıda kitap nesnetmiş, ilim ve irfanın taşıyıcılarından olmuştur.⁴⁴ Şeyh Muhammed, babası ve amcasıyla birlikte Kayışlı köyünde Hz. Bilal el-Habeşî'nin türbesinin yanında yan yana gömülmüştür. Şeyh Abdullah ve Şeyh Eyyüb'a ithafen yazılan mersiyeler, Şeyh Muhammed tarafından hazırlanan şiir antolojisinde toplanmıştır.⁴⁵ Mersiyelerin sahipleri arasında Şeyh Muhammed Muhriz, Şeyh Süleyman Abdullah, Şeyh Salih el-Hatîb, Şeyh Yusuf Rızk, Şeyh Said Ali Bedir, Şeyh Mustafa Ali Bedir ve Şeyh Yusuf Ahmed İbrahim yer almaktadır.

⁴⁰ Bu iki mersiye için bk. *Merâsi's-Şeyh Ahmed İbrahim*, 1-4; *Merâsi's-Şeyh Ali Bedir*, drl. Hüseyin Muallâ (Adana: y.y., 1943), 26-30.

⁴¹ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 155-156.

⁴² Sabahattin Bedir, *Güney Alevîleri ve Nusayrîlik Kavramı* (Adana: Velayet Yayıncılık, ts.), 262.

⁴³ Mustafa Ali Bedir, *Hadîkatü's-Şi'r* (Adana: y.y., 2010), 61.

⁴⁴ Hakkında yazılan bir mersiye için bk. Bedir, *Hadîkatü's-Şi'r*, 82-87.

⁴⁵ *Mecmû'atü'l-eş'âr*, drl. Muhammed Abdullah (Adana: y.y., 1965), 85-89, 92-94, 96-104.

8. Şeyh Ali Bedir (1868-1943):

Şeyh Ali b. Bedir b. Edîb b. İbrahim b. Musa el-Kâyışlı, 1868 yılında Lazkiye'nin Ceble ilçesine bağlı Dahr Bereket adlı köyde dünyaya gelmiştir. Nesebi, Şeyh Selman er-Rüveys (ö. 9./15. yüzyıl) üzerinden Hasan b. Yusuf el-Mekzûn es-Sincârî'ye uzanır. İlk eğitimini babası Şeyh Bedir (ö. 1911) ve amcası Şeyh Haydar'dan (ö. 1300/1883) almış, İslamî ilimleri dönemin meşhur âlimlerinden Şeyh Ahmed Sa'ûd'dan (1854-1945) tahsil etmiştir. 1895 ya da 1896 yılında iktisadî sebeplerden dolayı Adana'ya göç edip Kayışlı köyüne yerleşmiştir.⁴⁶ Oğlu Şeyh Mustafa'nın aktardığına göre, toplumun birlik ve dirliğini gözeten, toplumsal müşkülâtı çözen, yoksulları koruyup kollayan Şeyh Ali, Arap Alevîsi toplumunun rükünlerinden ve fetva mercilerinden biriydi.⁴⁷ Onun yüksek himmet sahibi olduğunu gösteren hâdiseler vardır. Örneğin, Şeyh Süleyman el-Ahmed ile Şeyh Muallâ Rebi' (ö. 1941) arasındaki dargınlığı bitirmek amacıyla Suriye'ye kadar gitmesi ve başarılı olması, bu hâdiselerden biridir. Bir diğer hâdise, Cumhuriyetin ilk yıllarında Arap Alevîlerinin Çukurova'dan tehcirini önlemek amacıyla Atatürk ile görüşmeye giden heyeti, art niyetlilerin ithamına karşı savunmasıdır. Zira bu heyet, tehciri önlemek için toplanan paraları zimmetine geçirmekle itham edilmişti. Şeyh Ali, yapılan geniş bir toplantıda, aralarında Doktor Salim Serçe (ö. 1957) gibi eğitilmiş Arap Alevîlerinin yer aldığı heyeti, makul sebepler göstererek bu ithamdan kurtarmıştı.⁴⁸

Şeyh Ali'ye ithafen yazılan çok sayıda methiye mevcuttur. Onu methedenlerin başında, yakın dostu Şeyh Hüseyin Muallâ gelmektedir. Şeyh Hüseyin'in divanında Şeyh Ali'ye ithaf edilen 12 kaside yer almaktadır.⁴⁹ Şeyh Ali'ye ithafen methiye yazan şairler arasında Suriye'den Şeyh Hasan Abbas Hasan el-Kırkaftî,⁵⁰ Tarsus'tan Şeyh Habîb 'Ablâ,⁵¹ Adana'dan Şeyh Hasan el-Hişşî⁵² dikkat çekmektedir.

Şeyh Ali, 1943 yılının Mart ayında hayata gözlerini yummuş, Kayışlı köyünde evinin avlusunda toprağa verilmiştir. İlerleyen tarihlerde mezarı türbe haline getirilmiş, bu türbe 2000'li yılların başında

⁴⁶ Bedir, *Güney Alevîleri ve Nusayrîlik Kavramı*, 261.

⁴⁷ Bedir, *Hadîkatü's-Şi'r*, 181-182.

⁴⁸ Bu önemli bilgileri, Şeyh Ahmed Ali Bedir'e borçlu olduğumuzu belirtmemiz gerekir.

⁴⁹ Muallâ, *ed-Divân*, 1/100-103, 164-166, 180-183, 213-215, 2/29-32, 44-48, 54-56, 56-59, 75-81, 163-164, 201-203, 479-518.

⁵⁰ *Mecmû'atü'l-eş'âr*, 25-30.

⁵¹ Muallâ, *ed-Divân*, 1/21-23.

⁵² *Merâsi's-Şeyh Hasan el-Hişşî*, drl. İbrahim Saîd (Adana: y.y., 1954), 25-29.

genişletilip yenilenmiştir. Vefatından sonra kendisine ithafen yazılan mersiyeler Şeyh Hüseyin Muallâ tarafından bir kitapçıkta derlenmiştir.⁵³ Mersiyelerin Şeyh Hüseyin Muallâ, Şeyh Halil Ramadân, Şeyh Muhammed Muhriz, Şeyh Süleyman Abdullah, Şeyh Hasan İbrahim el-Mühendis ve Şeyh Salih el-Hatib'e ait oldukları görülmektedir.

9. Şeyh Hasan el-Hişşî (ö. 1946):

Adana'da Akkapı Mahallesi'nin saygın ağalarından İsa Efendi'nin oğlu olan Şeyh Hasan el-Hişşî, 19. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelmiştir. Sahip olduğu iman, ahlak, takva, zekâ ve ilim dolayısıyla Şeyh Ahmed İbrahim tarafından şeyhlik mertebesine yükseltilmiştir. Kısa sürede Adana'nın muteber din adamları arasında yer almış, ünü Mersin'den Antakya'ya kadar yayılmıştır.

Döneminin önde gelen din adamlarına methiye ve mersiyeler yazan Şeyh Hasan'ın şiirleri, bir divanda toplanmadıkları için büyük ölçüde kaybolmuştur.

1946 yılında vefat eden Şeyh Hasan, Akkapı Mahallesi'ndeki evinin civarında defnedilmiştir. Adına yazılan mersiyeler, oğlu Şeyh Halil Altınkol (ö. 1986) tarafından derlenmiştir. Bu mersiyelerin Antakya'dan Şeyh Ahmed Ali İsa; Tarsus'tan Şeyh Hüseyin Muallâ, Şeyh Salih el-Hatib, Şeyh Hasan İbrahim el-Mühendis ve Seyyid Ahmed Muhammed el-Mantaş; Adana'dan Şeyh Muhammed Muhriz, Şeyh Said Ali Bedir ve Şeyh Yusuf Ahmed İbrahim'e ait oldukları anlaşılmaktadır.⁵⁴

10. Şeyh Câmî' Mesud (1875-1955):

Şeyh Câmî' b. Mesud (Nardalı), 1875 yılında Adana'da doğmuştur. Nesebi, Mekzûn'un amcasının oğlu Şeyh Muhammed el-Haddâd'a (ö. 7./13. yüzyıl) uzanır. Kendisi milli mücadele kahramanı olarak şöhet kazanmıştır. Yaklaşık yüz kişiden oluşan Obalar Müfrezesi'nin komutanlığını yapmış, 10 Temmuz 1920'de gerçekleşen Fransız saldırısında Adana halkına kucak açarak güven içerisinde Toroslara ulaşmalarını sağlamıştır.⁵⁵ Cumhuriyet döneminde Nardalı soyadını

⁵³ *Merâsi'si-Şeyh Ali Bedir*, 1-25. Bu mersiyeler için ayrıca bk. *Mecmû'atü'l-eş'âr*, 104-115.

⁵⁴ *Merâsi'si-Şeyh Hasan el-Hişşî*, 1-25.

⁵⁵ Şahap Nardalı, *Obalar Müfrezesi Komutanı Şeyh Cemil Nardalı* (Adana: Karahan Kitabevi, 2022), 48-51.

almış, daha çok Şeyh Cemil adıyla tanınmıştır. 10 Kasım 1955 tarihinde vefat etmiş,⁵⁶ cenaze törenine devlet erkânı da katılmıştır.⁵⁷ Millî mücadele sırasında karargâh ve silah deposu olarak kullanılan Akkapı'daki konağı, günümüzde müze haline dönüştürülmüştür. Konağın karşısında yer alan mezarı ise türbe haline getirilmiştir.

Şeyh Câmî', duası makbul bir şeyh olarak bilinir. Birçok hastanın onun duasıyla şifa bulduğu anlatılır.⁵⁸ Özellikle psikolojik rahatsızlıkları tedavi ettiğinden bahsedilir. Şeyh Câmî', ardında dört evlat bırakmıştır: Mesut, Yusuf, Rifat ve Seyfettin. Bunların arasından Şeyh Rifat babasının misyonunu sürdürmüş, 1962'de vefat etmiştir.

11. Şeyh Hasan el-Ali (ö. 1956)

Şeyh Hasan b. Ali b. Yusuf b. Mustafa Tobacık, 19. yüzyılın son çeyreğinde Adana'nın Akkapı Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Annesi, Şeyh Hasan el-Hişşi'nin ablasıdır. Şeyh Hasan'ın soyu, Hasan b. Yusuf el-Mekzûn'a uzanmaktadır. Babası Şeyh Ali'nin (ö. 1921) Ceble'ye bağlı Hattâniyye köyünden, önce Tarsus'a, ardından Adana'ya hicret ettiği, itibarı yüksek bir şeyh olduğu bilinmektedir.⁵⁹ Akkapı'da bir tarım alanı olan Tobacık'ta çiftçilikle uğraşmasından dolayı Tobacık lakabını aldığı anlaşılmaktadır.

Şeyh Hasan, babası Şeyh Ali'nin yerini doldurmuş, Arap Alevîsi toplumunun saygın din adamları arasında yer almıştır. Elimizde ona dair fazla bilgi yoktur. Ancak kendisine ithafen yazılan mersiyeler,⁶⁰ onu ahlak, iman ve takva sahibi bir şahsiyet olarak tasvir etmektedir.

12. Şeyh Süleyman Abdullah (1906-1968):

Şeyh Süleyman b. Abdullah b. Bedir b. Ali el-Behlûliyye, 1906 yılında Adana'da dünyaya gelmiştir. Nesebi, Şeyh Selman er-Rüveys üzerinden Hasan b. Yusuf el-Mekzûn'a uzanmaktadır. Atalarından Şeyh Ali, meşhur Alevî velilerden Şeyh İbrahim Saîd el-Behlûliyye'nin

⁵⁶ Şeyh Hüseyin Muallâ'nın Şeyh Câmî' adına yazdığı mersiye için bk. Muallâ, *ed-Divân*, 3/303-305.

⁵⁷ Cenazeye katılan devlet erkânı içerisinde dönemin Adana valisi Kazım Arat ve Kurtuluş Savaşı'nda Adana cephesi komutanlığı yapan Sinan Tekelioğlu da bulunmaktaydı. Bk. Nardalı, *Obalar Müfrezesi Komutanı Şeyh Cemil Nardalı*, 86.

⁵⁸ Nardalı, *Obalar Müfrezesi Komutanı Şeyh Cemil Nardalı*, 29.

⁵⁹ Şeyh Hüseyin Muallâ'nın ona ithafen yazdığı mersiye için bk. Muallâ, *ed-Divân*, 1/99-101.

⁶⁰ Muallâ, *ed-Divân*, 3/305-306; İbrahim, *ed-Divân*, 59-61; Bedir, *Hadikatü's-Şi'r*, 72-76.

(ö. 1302/1885) kardeşidir.⁶¹ Aile, Lazkiye'nin köylerinden Behlülüyye'de ikamet ettiği için el-Behlülüyye lakabını almıştır. Şeyh Süleyman'ın babası Şeyh Abdullah (ö. 1936), genç yaşında Behlülüyye'den Tarsus'a, oradan da Adana'ya göç etmiştir. Havuzlubahçe Mahallesi ağalarından Ali Reşid Efendi'nin kızı ile evlenmiş, Şeyh Süleyman ve kardeşi Şeyh İsa (ö. 1964) bu evlilikten doğmuştur.

Herkes tarafından şükranla anıldığı, âlicenap bir âlim olduğu söylenen Şeyh Abdullah'ın⁶² yerini iki oğlu doldurmuştur: Şeyh Süleyman ve Şeyh İsa.⁶³ Şeyh Süleyman, İslamî ilimleri Şeyh Ali Bedir'den telakki etmiştir. Anlatılanlara göre, parlak zekâsı ve geniş mütalaa-sıyla Arap Alevîsi şeyhler arasında saygın bir konuma yerleşmiştir. Sağduyulu ve nezih kişiliği sayesinde dinî ve sosyal müşkülâtların çözümünde aktif rol üstlenmiştir. Meşhur ağalardan Salih Zeki Bugay'a ait Havuzlubahçe'deki 15 dönümlük bir tarlayı ekip biçerek geçimini sağlayan Şeyh Süleyman, alın teriyle elde ettiği mütevazı kazançla çocuklarına üniversite eğitimi aldirmiştir. Kız çocuklarının okutulmasına menfi bakıldığı o yıllarda, ileri görüşlülük ve cesaret örneği sergileyerek kızını okula göndermiştir.⁶⁴

İlmî-edebeî bir kişiliğe sahip olan Şeyh Süleyman'ın şiirlerinden yalnızca iki mersiye elimizde bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Şeyh Abdullah İbrahim'e, ikincisi ise Şeyh Ali Bedir'e ithaf ettiği mersiyelerdir.⁶⁵ Şeyh Süleyman'ın ilmî-edebeî mirası, misyonunu devam ettirecek bir halef bırakmadığı için kaybolmuştur. Geçirdiği ani bir kalp krizi sonucu 1968 yılında vefat eden Şeyh Süleyman, Akkapı Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Şeyh Yusuf Ahmed İbrahim ve Şeyh Mustafa Ali Bedir ona ithafen birer mersiye yazmışlardır.⁶⁶

Şeyh Süleyman'ın kardeşi Şeyh İsa'nın da yüksek itibarlı bir âlim olduğu zikredilir. Mezkûn gibi önde gelen Alevî şairlerin kasidelerini ezbere bildiği, dinî mahfillerde güzel sesiyle bunları terennüm ettiği

⁶¹ Bu bilgiler, Şeyh Receb Halil Saîd'in 1953 yılında Adana'yı ziyaret edip Suriye'ye döndükten sonra Şeyh Süleyman'a gönderdiği teşekkür mektubunda yer almaktadır. Bu mektubu bizimle paylaşan Şeyh Bilal Dardağankökü'ne teşekkürlerimizi sunarız.

⁶² Şeyh Hüseyin Muallâ'nın ona ithafen yazdığı mersiye için bk. Muallâ, *ed-Divân*, 3/100-102.

⁶³ Şeyh Hüseyin Muallâ'nın bu iki şeyhe ithafen yazdığı methiye için bk. Muallâ, *ed-Divân*, 2/312-314.

⁶⁴ Bu bilgileri bize aktaran, Şeyh Süleyman'ın oğlu Yümnü Akeloğlu'na teşekkür ederiz.

⁶⁵ *Mecmû'atü'l-eş'âr*, 101-102, 109-111.

⁶⁶ İbrahim, *ed-Divân*, 250-251; Bedir, *Hadikatü's-şi'r*, 102-106.

anlatılır. Şeyh Ahmed Bedir'in şifahen bize aktardığına göre, Şeyh İsa bir akşam yemeğinde İbnü'l-Fârız'ın (ö. 632/1235) "Sâikü'l-az'ân", ardından da Mekzûn'un buna reddiye olarak yazdığı "Şâgilü'l-kalb" başlıklı kasidelerini okumuş, mecliste bulunan Lübnanlı bir tacir onun fesahatinden ve genel kültüründen oldukça etkilenmiştir. 1964 yılında vefat eden Şeyh İsa adına Şeyh Yusuf Ahmed ve Şeyh Mustafa Bedir'in birer mersiye yazdıkları bilinmektedir.⁶⁷

13. Şeyh Halil Ramadân (1893-1977):

Şeyh Halil b. Hasan b. Ramadân b. Mahmud b. Ramadân, Hama şehrinin Mısyâf ilçesine bağlı Zâviye adlı köyde 1893 yılında dünyaya gelmiştir. Nesebi, Şeyh Selman er-Rüveys üzerinden Hasan b. Yusuf el-Mekzûn'a uzanmaktadır. Suriye'nin önde gelen âlimlerinden Şeyh Yunus Hasan Ramadân'ın (ö. 1930) kardeşidir. İslamî ilimleri Allâme Şeyh Süleyman el-Ahmed'den tahsil etmiştir. 20 yaşındayken Şeyh Yusuf Ali el-Hatîb ile birlikte Adana'ya gelmiş, ancak 1. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle memleketine dönememiş ve Adana'da yaşamaya mecbur kalmıştır.⁶⁸ Sevgi dolu bir aile ortamında yetişen Şeyh Halil, ömrü boyunca yakınlarının ve köyünün özlemine çekmiştir.⁶⁹

Şeyh Halil'in vakur, heybetli bir şahsiyet olduğu belirtilir.⁷⁰ Güçlü hafızası, geniş bilgisi ve fasih lisanı ile toplumun mercii konumuna yükseldiği aktarılır.⁷¹ Akkapı'daki evinin bir ilim merkezi olduğu, sohbetini dinlemek ve duasını almak isteyenlerle dolup taşıdığı anlatılır.⁷² Gıybet ve nemimeden iğrendiği, şer'î ahkâmları ve ibadetleri en ince ayrıntılarına kadar tatbik ettiği, namazda derin bir huşu içerisinde olduğu, namazdan sonra Kur'an ayetleri ve manzum dualar okuduğu haber verilir.⁷³

Şeyh Halil'in 150 sayfadan oluşan mahtut bir divanı, ayrıca kendisine yöneltilen soruları cevapladığı birkaç kitapçığı vardır.⁷⁴ 15 Eylül 1977 yılında vefat eden Şeyh Halil, Yüreğir'e bağlı İsmailiye köyünde, 1961 yılında tamamlanan türbesinde defnedilmiştir.⁷⁵ Canlı

⁶⁷ İbrahim, *ed-Divân*, 144-145; Bedir, *Hadikatü's-Şi'r*, 119-124.

⁶⁸ Mehmet Tevfik Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil Hasan Ramadân* (Adana: y.y., 2002), 1.

⁶⁹ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 7.

⁷⁰ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 7.

⁷¹ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 20.

⁷² Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 21.

⁷³ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 20-21.

⁷⁴ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 21.

⁷⁵ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 19.

bir tarih, ölümsüz bir ışık ve nadir bir siret olarak nitelenen Şeyh Halil'in,⁷⁶ Arap Alevilerinin yüksek ilmî tabakasının Türkiye'deki son temsilcisi sayıldığı ve adının nesiller boyu yaşayacağı söylenmektedir.⁷⁷

Şeyh Halil'e ithafen yazılan çok sayıda methiye ve mersiye vardır. Onu methedenler arasında Lübnan'dan Şeyh Ali Mansûr,⁷⁸ Suriye'den Şeyh Muhammed Yusuf ile Şeyh Muhammed Abbas Kırfîs,⁷⁹ Antakya'dan Şeyh Hasan el-Haddâm ile oğlu Şeyh Ahmed el-Haddâm,⁸⁰ Tarsus'tan Şeyh Hüseyin Muallâ⁸¹ yer almaktadır. Adına mersiye yazanlar arasında ise Suriye'den Üstat Halil Ali Salih⁸² ile Şeyh Mahmud Süleyman el-Fıhh,⁸³ Antakya'dan Şeyh Selman Saylıca,⁸⁴ Adana'dan Şeyh Yusuf Ahmed İbrahimî⁸⁵ saymak mümkündür. Şeyh Hüseyin Muallâ, Şeyh Halil'e vefatından çok önce bir mersiye takdim etmiştir. Muallâ, bu ilginç olayın sebebini şöyle anlatmaktadır: "1932 yılında günlerden bir gün Tarsus'un Mantaş köyündeydim. Akşam vakti, Şeyh Halil Efendi Hasan Ramadân'ın vefat haberi geldi. Bu haber beni kedere boğdu, yüreğimi dağladı. Ona ithafen bir mersiye yazdım. Mersiyeyi bitirdikten sonra, vefat haberinin yanlış olduğu ortaya çıktı. Bunun üzerine müminlerden birkaç kişiyle onu ziyarete gittim. Mersiyemi ona okudum."⁸⁶

14. Şeyh Muhammed Muhriz (ö. 1978):

Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cencâniyye, 20. asrın başında Lazkiye'ye bağlı Cencâniyye adlı köyde dünyaya gelmiştir. Nesebi, Şeyh Saîd el-Cencâniyye⁸⁷ (ö. 1020/1611) vasıtasıyla Şeyh Cevher'e (ö. 9./15. yüzyıl), onun vasıtasıyla da Hasan b. Yusuf el-Mekzûn es-Sincârî'ye uzanmaktadır. Asırlar boyunca önemli âlimler yetiştiren ailesinin lakabı, ikamet ettikleri köyden gelmektedir. Şeyh Muhammed, erken yaşta babasını kaybedince abisi Şeyh Muhriz'in (ö. 1923)

⁷⁶ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 25.

⁷⁷ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 24.

⁷⁸ Muhammed Celâl, *Kitâbü'n-Neseb li ehli'l-İlmi vel-edeb* (İskenderun: y.y., 2007), 687-688.

⁷⁹ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 25.

⁸⁰ Ramadân, *ed-Divân*, 122-125, 133-138.

⁸¹ Muallâ, *ed-Divân*, 2/134-138.

⁸² Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 27.

⁸³ İbrahim, *ed-Divân*, 46-49.

⁸⁴ Selman Saylıca, *ed-Divân* (Antakya: y.y., 2016), 83-87.

⁸⁵ İbrahim, *ed-Divân*, 52-56.

⁸⁶ Muallâ, *ed-Divân*, 3/84.

⁸⁷ Hakkında geniş bilgi için bk. Hatîb, *Târîhü's-Şeyh Yusuf Ali el-Hatîb*, 223-224.

himayesinde yetişmiştir. Bu sebeple Şeyh Muhammed Muhriz adıyla tanınmıştır. Küçük yaşta abisiyle birlikte Adana'ya hicret ettiği tahmin edilmektedir. İslâmî ilimleri Şeyh Muallâ Sâlih el-Cencâniyye'den tahsil ettiği, genç yaşta Kur'an'ı ezberlediği bilinmektedir. Şeyh Muhammed'i en iyi tanıyanlardan biri, akrabası ve aynı zamanda dostu olan Şeyh Şaban es-Saîdî'dir.⁸⁸ Şeyh Şaban, Şeyh Muhammed'in vefatı vesilesiyle Suriye'den gönderdiği taziye mektubunda ona şöyle seslenmektedir: "Seni; faziletli, takva sahibi, mümin, cömert, şerefli, mürşit, salih, yetkin bir dinî eğitmen ve şeyh olarak tanıdık. Temiz ve şefkatli yüreğinde, toplumuna daima sevgi, ihlas ve merhamet besledin. Toplumunun onurlu insanları, seni hep şefkatli bir baba, sadık bir dost, zifiri karanlıkları yok edip hidayet yolunu aydınlatan bir ışıldak olarak gördüler. Sen, yaşadığın muhitte temizliğin, iffetin, asaletin ve güzel ahlakın timsali oldun. Buna hiç şaşırılmamak gerekir. Zira sen, mukaddes atan Şeyh Saîd el-Cencâniyye'nin halifelerindensin."⁸⁹ Şeyh Hüseyin Muallâ tarafından Şeyh Muhammed'e ithaf edilen methiye,⁹⁰ Saîdî'nin bu sözlerini destekler niteliktedir.

İlmî-edebî bir şahsiyet olan Şeyh Muhammed, mensur bir eser telif etmemiştir. Şiirleri ise ardında bir halef bırakmadığı için vefatından sonra büyük oranda kaybolmuştur. Yazdığı mersiyelerden yalnızca üç tanesi elimizde bulunmaktadır. Bunlar, Şeyh Ahmed İbrahim, Şeyh Abdullah İbrahim ve Şeyh Ali Bedir'e ithafen yazdığı mersiyelerdir.⁹¹

Şeyh Halil Ramadân ile birlikte geçen asrın üçüncü çeyreğinde Adana'daki Arap Alevîsi toplumunun dinî hayatına damgasını vuran Şeyh Muhammed, 13 yıl süren müzmin hastalığının ardından 1978 yılında Akkapı'da vefat etmiştir. Şeyh Ahmed İbrahim'in türbesinin yanında toprağa verilmiş, daha sonra mezarı türbe haline getirilmiştir. Kendisine ithafen yazılan mersiyelerden yalnızca Şeyh Şaban es-

⁸⁸ Adana'da doğan bu âlim, bilinmeyen bir sebeple 1920 civarında önce Antakya'ya, daha sonra Suriye'nin Tartûs şehrine hicret etmiştir. Kendisinin Bahailere ve özellikle vahdet-i vücudçu görüşleriyle tanınan Şeyh Ahmed Haydar'a (ö. 1975) reddiyeler yazdığı söylenmektedir.

⁸⁹ İbrahim, *ed-Divân*, 149.

⁹⁰ Muallâ, *ed-Divân*, 2/138-141.

⁹¹ *Merâsi's-Şeyh Ahmed İbrahim*, 13-18; *Mecmû'atü'l-eş'âr*, 96-98, 107-109.

Saîdî,⁹² Şeyh Yusuf Ahmed İbrahim⁹³ ve Şeyh Mustafa Ali Bedir'e⁹⁴ ait olanlar elimize ulaşmıştır.

15. Şeyh İbrahim Mustafa (1908-1983):

Şeyh Mustafa el-Hasan'ın oğludur. 1908 yılında Akkapı'da doğmuştur. Boğa ailesinin ilmi açıdan en önde gelen şahsiyeti olan Şeyh İbrahim, İslamî ilimleri Şeyh Abdurrahim Ahmed Diyâb'tan tahsil etmiştir.⁹⁵ Din, tarih, felsefe ve edebiyat kitaplarını derinlemesine mütalaa etmiş, fitrî zekâsının da yardımıyla geniş bir ilmi-edebî birikime sahip olmuştur.⁹⁶ Suriye'ye seyahat etmiş, orada Şeyh Sâlih Nâsır el-Hekîm, Şeyh Ali Abbas Bihavza, Şeyh Mahmud es-Sâlih, Şeyh Hüseyin Harfûş, Şeyh İd el-Hayyir, Şeyh Muhammed Hamdân el-Hayyir, Şeyh Abdullatif el-Hayyir, Şeyh Muhammed Yâsin Kırkaftî, Doktor Vecih Muhyiddîn, Üstat Edib Ali, Şeyh İd es-Sâlih ve oğlu Şeyh Habib ile tanışmıştır. Ayrıca Hims, Sâfitâ ve Trablus'taki âlimleri de ziyaret etmiştir. Bazı âlimlerden istifade etmiş, bazılarını şiir ya da nesri ile övmüştür.⁹⁷

Oldukça üretken bir yazar olan Şeyh İbrahim'in başlıca eserleri şunlardır: 1. *ed-Divân*. Methiye, mersiye, tarih ve vaaz içerikli, 225 kasideden oluşan bir divandır. 2. *Nehcü'l-mühtedîn*. 3. *en-Nazarâtü'l-ülmîyye fi'l-mebâhis ed-dîniyye*. Hüsniye adlı meşhur eserin Türkçeden Arapçaya tercümesidir. 4. *Tuhfetü'l-emcâd fi sebîli'r-reşâd*. Muhammed en-Nâsîh el-Bağdâdî'nin vaaz içerikli bir kasidesinin şerhidir. 5. *Tezkiretü'r-râğibîn ve buğyetü't-tâlibîn*. Hz. Âdem döneminden 20. asra kadar insanlık tarihini ele alan, 8 ciltten oluşan geniş hacimli bir eserdir. 6. *el-İbtihâlâtü's-seniyye fi'l-ed'iyeti'r-radiyye*. Nazım ve nesir formunda dualardan oluşan bir eserdir. 7. *es-Sebebü'l-kâfil fi halli'l-meşâkil*. Yaşadığı dönemde tartışılan 14 dinî mesele hakkındaki görüşlerini içermektedir. 8. *ed-Dürrü'l-mensûr fi'l-haberi'l-me'sûr*. Hz. Peygamber'in atası Hâşim döneminden Hz. Hüseyin'in Kербela'daki şehadetine uzanan tarihsel süreci anlatan tarihî bir şiirdir. 9. *ed-Dürrü'l-muntazam fi tercümeti'l-meşâhîr mine'l-ümem*. İnsanlık tarihinin önde gelen simalarını tanıtan, 2 ciltten oluşan biyografik bir eserdir. 10. *Târîhü'l-Emîn li âli Bûga ecma'in*. Boğa ailesinin 119 ferdini kısaca tanıtan biyografik bir eserdir. Eserin büyük bir

⁹² İbrahim, *ed-Divân*, 147-152.

⁹³ İbrahim, *ed-Divân*, 246-248.

⁹⁴ Bedir, *Hadikatü's-şi'r*, 124-126.

⁹⁵ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 148.

⁹⁶ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 282.

⁹⁷ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 283.

kısmını Şeyh İbrahim, sonda yer alan küçük bir kısmını kardeşi Şeyh Muhammed yazmıştır.⁹⁸

Şeyh İbrahim, 1983 yılında vefat etmiştir. Cenazesi büyük bir kalabalığın eşliğinde Akkapı Mezarlığı'nda defnedilmiştir. Ölümünün yedinci günü münasebetiyle düzenlenen merasimde, Kur'an tilavetinden sonra adına yazılan mersiyeler okunmuştur.⁹⁹

16. Şeyh Yusuf Ahmed İbrahim (1920-2011):

Şeyh Ahmed İbrahim'in oğludur. 1920 yılında Akkapı'da doğmuştur. Züht, ibadet ve takvasıyla meşhur olan babasının riayetinde yetişmiş, İslamî ilimleri Şeyh Muhammed Muhriz'den öğrenmiştir. Buna ek olarak, Şeyh Ali Bedir, Şeyh Hasan el-Hişşi, Şeyh Hüseyin Muallâ ve Şeyh Halil Ramadân gibi âlimlerden de istifade etmiştir. Zekâsı ve daimî mütalaasıyla zengin bir ilmî-edebî birikim meydana getirmiştir. Hocası Şeyh Muhammed Muhriz'in vefatından sonra, Arap Alevîsi toplumunun sayılı fetva mercilerinden biri olmuştur. Sosyal ilişkileri güçlü olan Şeyh Yusuf, Mersin'den Antakya'ya uzanan geniş bir coğrafyada çok sayıda dost edinmiş, toplumun sevgi ve saygısını kazanmıştır. Suriye'ye birçok defa seyahat etmiş, Şeyh Davud Süleyman el-Hatîb (ö. 1978) ve Şeyh Abdülâtif İbrahim (ö. 1995) gibi önde gelen âlimlerle tanışmış ve takdirlerini kazanmıştır.¹⁰⁰

Şeyh Yusuf, mensur bir eser kaleme almasa da bir şiir divanı miras bırakmıştır. 263 sayfadan oluşan divanında, methiye ve mersiyelerin yanı sıra çeşitli vesilelerle kendisine gönderilen şiirler yer almaktadır. Bunlar arasında özellikle Cebile'ye bağlı Kırfis köyünden halasının oğlu Şeyh Mahmud Süleyman el-Fıhh'ın gönderdiği şiirler dikkat çekmektedir.¹⁰¹ Şeyh Ahmed İbrahim'in biyografisini içermesi, divanın değerini arttırmaktadır.¹⁰²

Son 15 yılını hastalıkla geçiren Şeyh Yusuf, 2011 yılında hayata veda etmiş, babasının türbesinde gömülmüştür. Vefatının yedinci gününde düzenlenen kalabalık törende önce Kur'an tilavet edilmiş, ardından mersiyeler okunmuştur. Bu mersiyelerin sahipleri arasında Suriye'den Şeyh Muhsin Mahmud el-Ali, Antakya'dan Şeyh Selman

⁹⁸ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 282.

⁹⁹ Mustafa - Mustafa, *Târîhü'l-Emîn*, 284.

¹⁰⁰ Şeyh Yusuf'a dair bu bilgileri, oğlu Şeyh Ali Altınbağ'dan edindiğimizi belirtmemiz gerekir.

¹⁰¹ Örnek olarak bk. İbrahim, *ed-Divân*, 180-182, 187-191, 194-199, 200-203.

¹⁰² İbrahim, *ed-Divân*, 31-33.

Saylıca ile Şeyh Yusuf Eyyûb, Adana'dan Şeyh Ahmed Hüseyin Bedir'i saymak mümkündür.¹⁰³

17. Şeyh Ahmed Ali Bedir (1920-2013):

Şeyh Ali Bedir'in oğludur. Annesi, Şeyh Abdullah İbrahim'in kızı Saide hanımdır. 1920 yılında Kayışlı köyünde doğmuştur.¹⁰⁴ İlk bilgilerini, eğitime büyük önem veren babasından almıştır. Bizzat kendisinden duyduğumuza göre, İslâmî ilimleri dönemin en büyük üstadı sayılan Şeyh Hüseyin Muallâ'dan tahsil etmiştir. Şeyh Halil Ramadân ile yakın irtibatı vesilesiyle onun bilgisinden de çokça faydalanmıştır. İlim, ahlak ve takvada üst seviyelere ulaştığı belirtilen Şeyh Ahmed, Arap Alevîsi şeyhler arasında saygın bir konuma yerleşmiştir. Şeyh Muhammed Muhriz'in giyabından sonra, Arap Alevîsi toplumunun sayılı fetva mercileri arasında yer almıştır. Mütevazı kişiliği, ağırbaşlılığı, yardımseverliği ve hoşgörüsüyle çok sayıda insanın gönlünde yer edinmiştir.¹⁰⁵

Suriye'nin önde gelen âlimlerinden Şeyh Haydar Abdullah Ramadân (ö. 2011), 1986 yılında Adana'yı ziyareti kapsamında Şeyh Ahmed ile buluşmuş, ülkesine dönerken kendisine bir veda şiiri ithaf etmiştir. Şiirinde, Şeyh Ahmed'i bir hidayet ve iman hazinesi olarak nitelmiş, atalarının yerini tuttuğunu dile getirmiştir.¹⁰⁶

Şeyh Ahmed, sahip olduğu ilmî birikime rağmen bir eser telif etmemiştir. Bununla birlikte, kendisine yöneltilen bazı sorulara verdiği cevapları miras olarak bırakmıştır. Ömer Uluçay'ın 2000 yılında Alevîlikle ilgili yönelttiği 13 soruya verdiği cevaplar bunlardandır.¹⁰⁷ Bu bağlamda, Belçika'da biyokimya eğitimi alan Yusuf Morçimen'in dünyada kurulan ilk medeniyet ve evrim teorisine dair sorularına cevaben yazdığı dört sayfalık mektubu da zikretmek gerekir.¹⁰⁸ 28.11.1985 tarihli mektupta, Habbâbe el-Vâbiliyye'nin (ö. 3./9. yüzyıl) İmam Ali Zeynelâbidîn'den (ö. 94/712) aktardığı meşhur rivayet esas alınarak dünyadaki ilk medeniyetin Hz. Âdem'den çok önce kurulduğu, dünyadan nice Âdemlerin gelip geçtiği, ilk medeniyetin tarihini Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği anlatılmaktadır. Bu

¹⁰³ Henüz bir araya getirilmeyen bu mersiyeleri görmemize izin veren Şeyh Ali Altınbaş'a teşekkür ederiz.

¹⁰⁴ Bedir, *Güney Alevîleri ve Nusayrîlik Kavramı*, 262.

¹⁰⁵ Bu bilgileri, Şeyh Ahmed'i yakından tanıyan, Alevî Kültürünü Araştırma Derneği Başkanı Gökhan Yoldaş'tan edindiğimizi belirtmek isteriz.

¹⁰⁶ Şeyh Haydar'ın 8 beyitten oluşan bu şiirini bizimle paylaşan Şeyh İsa Bedir'e teşekkür ederiz.

¹⁰⁷ Ömer Uluçay, *Nusayrîlik* (Adana: Gözde Yayınları, 2011), 55-67.

¹⁰⁸ Bu mektubu bizimle paylaşan Yusuf Morçimen'e minnettarız.

düşünce, meşhur Arap filozof ve şairi Ebü'l-Alâ el-Maarri'ye (ö. 449/1057) atıfta bulunularak aklî açıdan da desteklenmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan, evrim teorisi, ateizmi yaymak üzere tasarlanmış ideolojik bir proje olarak reddedilmektedir.

Şeyh Ahmed 2013 yılında ahirete intikal etmiş, Kayışlı köyünde babasının türbesinin içinde gömülmüştür. Vefatının yedinci günü vesilesiyle düzenlenen kalabalık törende, Kur'an tilavet edildikten sonra adına yazılan mersiyeler okunmuştur.¹⁰⁹ Henüz derlenmeyen bu mersiyelerin sahipleri arasında Suriye'den Şeyh Yuşa Ali Haydar, İskenderun'dan Şeyh Süleyman Derviş ile Şeyh Muhammed Celâl, Adana'dan Şeyh Ahmed Hüseyin Bedir'i saymak mümkündür.

18. Şeyh Muhammed Halil Ramadân (1936-2016):

Şeyh Halil Ramadân'ın oğludur. 1936 yılında Adana'da doğmuştur. İlk bilgilerini, medrese mesabesindeki evlerinde, babasının sohbetlerini dinleyerek edinmiştir.¹¹⁰ İslamî ilimleri, babasının İskenderunlu yakın dostu, meşhur âlim ve hattat Şeyh Ali Ahmed Abdülhâlık'tan (1912-1968) telakki etmiştir. 1952-1953 yıllarında atalarının köyü olan Zâviye'de amcasının oğlu Şeyh Haydar Abdullah Ramadân'dan Arap dili ve edebiyatı dersleri almıştır.¹¹¹ Burada aldığı eğitim ve edindiği intibalar, manevî dünyasının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. 1965-1980 yılları arasında Devlet Su İşleri 6. Bölge Müdürlüğü'nde çalışmış, emekli olduktan sonra kendini telife ve sosyal çalışmalara vermiştir. 1980'li yıllarda Hürsöz Gazetesi'nde bir yıl kadar "Söz ve Mantık" adlı köşesinde yazıları çıkmıştır. 1990 yılında Arap Alevilerinin ilk derneği olan Akdeniz Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği'ni, 1996'da ise aynı adı taşıyan vakfı kurmuştur. Dernek ve vakıf çatısı altında, toplumsal dayanışmayı ve Arap Aleviliği kültürünü yaşatmayı hedefleyen önemli çalışmalar yapmıştır. Öğrencilere burs verilmesi, Arapça ve İngilizce öğretimi için kurslar açılması, Arap Alevilerinin sesi olan bir radyo kurulması, iş bulmak isteyenlere yardım edilmesi bu çalışmalardan bazılarıdır.¹¹²

Şeyh Muhammed, gönüllü olarak yaptığı dernek ve vakıf başkanlığından sağlık sorunları sebebiyle 1998'de ayrılmıştır. Son birkaç yılını hastalıkla mücadele ederek geçirmiş, 2016 yılının Şubat ayında vefat etmiştir. Büyük bir kalabalığın eşliğinde, babasının türbesinin

¹⁰⁹ Bu törene biz de katılmış, Kur'an tilavetini ve mersiyeleri dinleme fırsatını yakalamıştık.

¹¹⁰ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 21.

¹¹¹ Özezen, *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil*, 4.

¹¹² Mehmet Tevfik Özezen, *Muaviye Aldatmacası* (Adana: Dikici Basımevi, 2015), 625.

yanında toprağa verilmiştir. Vefatının yedinci günü düzenlenen merasimde Kur'an tilavet edilmiş, ardından adına yazılan mersiyeler okunmuştur. Adına mersiye yazanlar arasında Şeyh Mustafa Ali Bedir, Şeyh Ahmed Hüseyin Bedir, Suriye'den Şeyh Abdüllatif el-Hatib, Lübnan'dan Şeyh Ali Kaddür gibi isimler yer almıştır.¹¹³ Şeyh Muhammed, bu mersiyelerde genel kültürü zengin, bilgi birikimi geniş, kalemi güçlü, zeki, özgüveni yüksek, mert, cömert, özü sözü bir, toplumuna vefa ve ihlas duyguları besleyen, aydın bir şeyh olarak tanıtılmıştır. Çağını yakaladığı, sosyal alanda büyük hizmetler verdiği, Arap Aleviliğini liyakatli bir şekilde temsil ettiği ifade edilmiştir.

Ardında zengin bir ilmî-edebî miras bırakan Şeyh Muhammed'in başlıca eserleri şunlardır: 1. *Tarihî Hakikatler*. İslam tarihi ve Ehlibeyt'e dair, çeşitli gazetelerde yer alan yazılarını içeren bir kitapçuktur. 2. *Basında Diyanet Olayı ve Alevilik*. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevilere yönelik tutum ve davranışlarını eleştiren, Alevilik hakkında basında yer alan yanlış bilgileri sorgulayan, bu arada erken dönem İslam tarihinin kırılma noktalarına temas eden orta hacimli bir eserdir.¹¹⁴ 3. *Ehlibeyt'e Göre Cenaze Namazı ve Tarihçesi*. Cenaze namazının tarihçesini, Ehlibeyt'e göre cenaze namazının keyfiyetini ve cenaze ile ilgili diğer teferruatları konu edinen bir kitapçuktur. 4. *Hayâtü's-Şeyh Halil Hasan Ramadân*. Şeyh Halil Ramadân'ın biyografisini içeren 28 sayfalık kısa bir eserdir. Eserde, Şeyh Halil'in babası Şeyh Hasan ve dedesi Şeyh Ramadân'ın hayatlarına da kısaca temas edilmektedir. 5. *Muaviye Aldatmacası*. Muaviye b. Ebû Süfyan başta olmak üzere Emevî sülalesini tenkit eden, bunun yanı sıra Ehlibeyt'in haklılığını savunan geniş hacimli bir eserdir. Bu eserlerden başka, yayımlamaya fırsat bulamadığı eserleri de vardır. *Ehlibeyt Sevgisi ve Biz, Ehlibeyt Batmayan Bir Güneştir, Çöl Yasası ve Adım Adım İslamiyet* bunlardan bazılarıdır.¹¹⁵

19. Şeyh Mustafa Ali Bedir (1929-2024):

Şeyh Ali Bedir'in oğludur. 1929 yılında Kayışlı'da dünyaya gelmiştir. İlk bilgilerini, eğitimiyle yakından ilgilenen babasından almıştır. İslamî ilimleri Şeyh Hüseyin Muallâ'dan telakki etmiş, ayrıca Şeyh

¹¹³ Henüz derlenmeyen bu mersiyeleri incelememize izin veren Şeyh Hasan Özezen'e teşekkür ederiz.

¹¹⁴ Üzüm, Arap Alevîsi âlimlerin eserlerine dair makalesinde bu eseri zikretmiştir. Bk. İlyas Üzüm, "Türkiye'de Alevî/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (2000), 176.

¹¹⁵ Şeyh Muhammed, eserlerinde Mehmet Tefik Özezen unvanını kullanmıştır. Zira 1935'te soyadı kanunu yürürlüğe girdikten sonra Ramadân ailesi Özezen soyadını almıştır.

Halil Ramadân başta olmak üzere dönemin diğer âlimlerinden de faydalanmıştır. Fıtrî zekâsı sayesinde sarf-nahiv ilmini kendi çabasıyla öğrenmiştir. Din, tarih, edebiyat ve felsefe kitaplarını okuyup incelemeyi tutku derecesinde seven Şeyh Mustafa, zengin bir ilmî-edebî birikime sahip olmuştur. Müteaddit defa Suriye'ye gitmiş, oradaki âlim ve ediplerle fikir alışverişinde bulunmuş, onların beğeni ve takdirini kazanmıştır.¹¹⁶ Şeyh Mustafa, Çukurova'da yaşayan Arap Alevîsi âlimler arasında Arap dili ve edebiyatını en iyi bilen kişi olarak tanınmaktadır. Ayrıca onun İslamî ilimleri tahkik ve tetkik açısından da muhitinde herkesten ileri seviyede olduğu belirtilmektedir.

Şeyh Mustafa, engin bilgisine ve güçlü kalemine rağmen yalnızca iki eser telif etmiştir. Bunlardan birincisi, 223 sayfadan oluşan *Hadikatü'ş-şî'r* adlı şiir divanıdır. Divanın önsözünü, "İskenderun'un şairi" unvanıyla tanınan Şeyh Mahmud Davud Reyhânî (ö. 2015) yazmıştır. Divanın birinci bölümünde methiyeler ve dostlarla yazışmalar, ikinci bölümünde çeşitli münasebetlerle yazılan kısa şiirler, üçüncü bölümde mersiyeler, dördüncü ve son bölümde ise mezarlara yazılan tarihler yer almaktadır. Divan için dokuz edip takriz yazmıştır. Bunlar Suriye'den Şeyh Abdüllatif İbrahim, Şeyh Muhammed Hasan Şaban, Üstat Hamid Hasan, Şeyh Yuşa Ali Haydar, Şeyh Muhammed Ali Bihannin ve Şeyh Selman Muhammed Saîd Âl Sultânî; İskenderun'dan Şeyh Mahmud Davud Reyhânî, Şeyh İsa Derviş ve Şeyh Muhammed Celâl'dir.¹¹⁷ Şeyh Mustafa'nın ikinci eseri, *Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır* adını taşımaktadır. Yedi bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Ömer Uluçay'ın Alevîlere yöneltilen ithamlarla ilgili 20 sorusu cevaplanmaktadır. İkinci bölümde Hz. Peygamber dönemi, üçüncü bölümde ilk dört halife dönemi, dördüncü bölümde on iki imamlar, beşinci bölümde Emevîlerin yaptığı mezalimler, altıncı bölümde 28 kısa soruya cevaplar, yedinci bölümde Ehlibeyt'in haklılığı ve muhaliflerinin haksızlığı ele alınmaktadır.

Şeyh Mustafa, bu makaleye son şekli verilirken 18 Haziran 2024 tarihinde hayata veda etmiştir. 19 Haziran'da çok sayıda insanın katıldığı cenaze merasiminin ardından Kayışlı köyünde babasının türbesinin içinde defnedilmiştir. Defnedilmesinin 40. gününe tekabül eden 28 Temmuz 2024 tarihinde, onuruna bir merasim düzenleneceği, bu merasimde Kur'an-ı Kerim tilavet edileceği ve ardından mersiyelerin okunacağı duyurulmuştur.

¹¹⁶ Bu bilgiler, Şeyh Mustafa'nın *Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır* adlı eserinin arka kapağında yer almaktadır. Bk. Mustafa Ali Bedir, *Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır* (Adana: Koza Matbaası, 2016).

¹¹⁷ Bedir, *Hadikatü'ş-şî'r*, 197-216.

Sonuç

Adana'da yaşayan Arap Alevileri, 20. yüzyılın ilk yarısında büyük zorluklarla yüzleşmişlerdir. 1. Dünya Savaşı ve hemen ardından verilen Kurtuluş Savaşı, Anadolu'daki herkesi yıpratmış gibi Arap Alevileri de büyük ölçüde yıpratmıştır. Ancak yıllar süren savaşlar sonucunda tükeniş noktasına gelen Arap Alevileri, tüm olumsuzluklara rağmen çok sayıda âlim yetiştirmeyi başarmışlardır. Bu başarıyı, öncelikle züht ve takva esaslı hayat felsefeleri, sonra da öğretiyi nesilden nesile aktarma mekanizmasını korumaları sayesinde elde etmişlerdir.

Genel olarak bakıldığında, bu makalede zikredilen Arap Alevîsi âlimlerin ilmî-edebî seviyelerinin iyi olduğu söylenebilir. Din adamı yetiştirecek bir kuruma sahip olmamaları, üstelik hiçbir sosyal güvenceleri bulunmaması göz önünde tutulursa, ulaştıkları seviyeyi takdir etmek gerekir. Kanaatimizce söz konusu âlimlerin çoğunun en büyük eksikliği, yeterli düzeyde telif ortaya koymamaları olmuştur. Bu da muhtemelen geçimlerini sağlamak için çalışmak zorunda kalmalarından kaynaklanmıştır. Diğer taraftan, adlarını bile bilmediğimiz çok sayıda Arap Alevîsi âlimin ilmî-edebî mirasının liyakatsiz kişilerin ellerinde ziyan olduğu da unutulmamalıdır.

Burada şu değerlendirmeyi yapmak faydalı olacaktır: 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Adana'da yaşayan Arap Alevîsi âlimlerin sayısı büyük bir hızla azalmaya başlamıştır. Zira Arap dilinin trajik bir şekilde zayıflaması, geleneksel eğitimin yerini örgün eğitimin alması, kapitalist yaşam tarzının hâkimiyeti gibi etkenler neticesinde yeni âlimlerin yetişme imkânı azalmıştır. Bugün gelinen noktada, Arap Alevîsi âlimlerin yetişebileceği uygun ortamın neredeyse tamamen kaybolduğu gözlenmektedir. Arap Alevîsi âlimlerin ilmî-edebî mirasının yeni nesillere aktarılmasını sağlayacak mekanizmanın sekteye uğradığı, bunun da hızlı bir dejenerasyonu tetiklediği müşahede edilmektedir.

Bu çalışma, 20. yüzyılda Adana'da yaşamış Arap Alevîsi âlimlerin tamamını kapsamamıştır. Yalnızca haklarında yeterli bilgiye sahip olduğumuz âlimleri gündeme getirmiştir. İleride yeni kaynaklara ulaştığımız takdirde daha fazla sayıda Arap Alevîsi âlimden haberdar olmamız kuvvetle muhtemeldir.

Bu çalışma, Arap Alevileri hakkında hâlâ yeterli bilgiye sahip olmadığımızı, haklarında öğrenebileceğimiz daha pek çok şey bulunduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, Arap Alevilerini daha yakından tanıyabilmek için onlarla doğrudan iletişim kurmanın önemini ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Ahmed, Ali Süleyman. *el-İmâm eş-Şeyh Süleyman el-Ahmed*. Dimaşk: Dârü'l-Ferkad, 2010.
- Ali, Es'ad Ahmed. *Marifetullâh ve'l-Mekzûn es-Sincârî*. Beyrut: Dârü'r-Râ'idî'l-'Arabî, 1972.
- Bedir, Mustafa Ali. *Hadikatü's-Şi'r*. Adana: y.y., 2010.
- Bedir, Mustafa Ali. *Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır*. Adana: Koza Matbaası, 4. Basım, 2016.
- Bedir, Sabahattin. *Güney Alevileri ve Nusayrîlik Kavramı*. Adana: Velayet Yayıncılık, ts.
- Bilgili, Ali Sinan. "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 54 (Mart 2010), 49-78.
- Celâl, Muhammed. *Kitâbü'n-Neseb li ehli'l-'ilmi ve'l-edeb*. İskenderun: y.y., 2007.
- Evliya Çelebi. *Seyahatnâme*. 9. Cilt. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1938.
- Friedman, Yaron. *el-'Aleviyyûn en-Nusayriyyûn: el-hüviyyetü ve'l-mu'takadât*. çev. İbrahim Kays Cerkes. Bağdat: Dârü Sutûr, 2023.
- Harfûş, Hüseyin. *Târîhü's-Şeyh Hüseyin Harfûş*. 5 Cilt. nşr. İbrahim Harfûş. Lazkiye: y.y., 1987.
- el-Hatîb, Yusuf Ali. *Târîhü's-Şeyh Yusuf Ali el-Hatîb*. nşr. Şaban Ali. Lazkiye: y.y., ts.
- İbrahim, Yusuf Ahmed. *ed-Divân*. drl. Muhammed Celâl. İskenderun, y.y., 1987.
- Massignon, Louis. "Nusayriler". *İslam Ansiklopedisi*. 9/365-370. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Mecmû'atü'l-eş'âr*. drl. Muhammed Abdullah. Adana: y.y., 1965.
- Merâsi's-Şeyh Ahmed İbrahim*. drl. Hüseyin Muallâ. Adana: y.y., 1935.
- Merâsi's-Şeyh Ali Bedir*. drl. Hüseyin Muallâ. Adana: y.y., 1943.
- Merâsi's-Şeyh Hasan el-Hişşî*. drl. İbrahim Saîd. Adana: y.y., 1954.
- Mertcan, Hakan. *Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler*. Adana: Karahan Yayınevi, 2. Basım, 2014.
- Muallâ, Hüseyin. *ed-Divân*. 3 Cilt. Tarsus: y.y., ts.
- Mustafa, İbrahim - Mustafa, Muhammed. *Târîhü'l-Emîn li âli Bûga ecma'in*. Adana: y.y., 1945-1984.

- Nardalı, Şahap. *Obalar Müfrezesi Komutanı Şeyh Cemil Nardalı*. Adana: Karahan Yayınevi, 2022.
- Özezen, Mehmet Tefvik. *Tarihî Hakikatler*. Adana: Sürat Basımevi, 1959.
- Özezen, Mehmet Tefvik. *Basında Diyanet Olayı ve Alevîlik*. Adana: Öz Akdeniz Basımevi, 1992.
- Özezen, Mehmet Tefvik. *Ehlibeyt'e Göre Cenaze Namazı ve Tarihçesi*. Adana: Koza Matbaası, 1998.
- Özezen, Mehmet Tefvik. *Hayâtü's-Ş-Şeyh Halil Hasan Ramadân*. Adana: y.y., 2002.
- Özezen, Mehmet Tefvik. *Muaviye Aldatmacası*. Adana: Dikici Basımevi, 2015.
- Procházka, Stephan. *Die Arabischen Dialekte der Çukurova (Südtürkei)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002.
- Ramadân, Halil. *ed-Divân*. drl. Ali Ahmed Abdülhâlık. İskenderun, y.y., 1945.
- Sa'ûd, Abdullatif - Hasan Şaban, Muhammed. *Hayâtü's-Ş-Şeyh Süleyman el-Ahmed*. Lazkiye: y.y., 1985.
- Saylıca, Selman. *ed-Divân*. Antakya: y.y., 2016.
- et-Tâcir, Mudar Mustafa - Hasan, Vesîm Mahmud. *Câmi'u'l-beyân 'an ihvati Süleymân*. Dımaşk: Vezâretü'l-İ'lâm es-Sûriyye Müdiriyyetü'l-Matbû'ât ve'n-Neşr, 2018.
- et-Tavîl, Muhammed Emîn Gâlib. *Arap Alevilerinin Tarihi*. çev. İsmail Özdemir. İstanbul: Çiviyazıları, 2000.
- Uluçay, Ömer. *Nusayrilik*. Adana: Gözde Yayınları, 2011.
- Üzüm, İlyas. "Türkiye'de Alevî/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 4 (2000), 173-187.
- Winter, Stefan. *Târîhü'l-'Aleviyyîn min Haleb el-kurûni'l-vustâ ile'l-Cumhûriyyeti't-Türkiyye*. çev. Bâsil Vatfa - Ahmed Nazîr el-Etâsî. İstanbul: Merkez Harmûn, 2018.

Extended Summary

Although the number of studies on 'Alawism has increased recently, the gaps regarding the history of 'Alawism have not yet been filled. This is also valid for the history of Arab 'Alawîs living in Çukurova region. This article is about Arab 'Alawî scholars who lived in Adana in the 20th century, thus aiming to shed light on the history of Arab 'Alawîs in the city. In the article where the descriptive method

was used, care was taken to act objectively. In order to obtain concrete and reliable information on the subject, Arab 'Alawî sources and Arab 'Alawî opinion leaders were consulted.

There are various opinions about the first arrival of Arab 'Alawîs to Adana. The oldest written text regarding the presence of Arab 'Alawîs in Adana is the travelogue of Evliya Çelebi (d. 1096/1685), who visited Adana in 1671-1672. In this case, it is possible to say that the Arab 'Alawîs first came to Adana in the mid-17th century. It is estimated that large Arab 'Alawî masses came to Adana in the 19th century. It is stated that especially with the beginning of the Ottoman-Russian war in the spring of 1877, many Arab 'Alawî families migrated to Adana due to the deterioration of public order on the Latakia coast and high taxes.

No information has survived to this day about Arab 'Alawî scholars who lived in Adana and date back to before the 19th century. Only the names of some of them are known. The survival of these names to the present day has been possible thanks to the tombs built in their names. It is possible to give Sheikh Ali al-Dukkânî, Sheikh Muhammed al-Mutavvajc and Sheikh Ahmed Garîb as examples. There is relatively more information about Arab 'Alawî scholars who lived in the 20th century. This information is scattered in various manuscripts. In this article, the aim is to collect and organize the information in question. In this context, the divans of Arab 'Alawî scholars, as well as poetry compilations containing eulogies and elegies written dedicated to them, were used.

In this article, information is given about 19 Arab 'Alawî scholars who lived in Adana in the 20th century. The information about these scholars includes the birth and death years of them, their masters, their works if they wrote works, their positions in the society, and the eulogies and elegies written about them. Some information is missing in the article due to the fact that many works of Arab 'Alawî scholars were wasted in the hands of unqualified people. However, the information in the article is still sufficient on the subject.

Arab 'Alawîs living in Adana faced great difficulties in the first half of the 20th century. The first of these is World War I and the War of Independence that followed immediately after. However, despite all the negativities, Arab 'Alawîs managed to raise important scholars in the 20th century. They achieved this success thanks to their philosophy of life based on asceticism and piety, as well as preserving the

mechanism of transmitting the teachings from generation to generation. However, starting from the second half of the 20th century, the situation changed and the number of Arab 'Alawī scholars began to decrease rapidly. It is possible to say that various negativities are effective in this. The tragic weakening of the Arabic language, the replacement of traditional education with the formal one, and the dominance of the capitalist lifestyle are among the most important of these negativities. At this point today, it does not seem possible to talk about a suitable environment in which Arab 'Alawī scholars can grow. Today, the mechanism that will ensure the transfer of the scientific and literary heritage of Arab 'Alawī scholars to new generations has been disrupted. It is observed that this situation triggers a rapid degeneration within the Arab 'Alawī society.

It is known that, as in other places, the Arab 'Alawī community in Adana does not have an institution to train clergy, and moreover, Arab 'Alawī scholars do not have any social security. Despite these two major negativities, it is possible to say that Arab 'Alawī scholars educated themselves well. In this respect, they should be appreciated. However, it seems that most of them produced a small number of works. The fact that most of them produced a small number of works does not change this situation. The scarcity of their works may be due to the fact that they had to work to make a living. On the other hand, it should not be forgotten that a significant part of the scientific and literary heritage of Arab 'Alawī scholars was wasted in the hands of unqualified people.

This study has shown that we still do not have enough information about Arab 'Alawīs and that there is much more we can learn about them. In addition, it demonstrated the importance of communicating directly with the Arab 'Alawīs in order to know them better.